

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПЕРешКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Ісаєнко Є.Г.,
*аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Ісаєнко Є.Г. Актуальні питання об'єктивної сторони перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

У статті досліджуються деякі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 Кримінального кодексу України, яке описує перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Розглянуто три форми перешкодження журналістській діяльності: 1) умисне перешкодження законній професійній діяльності журналістів, у т.ч. в один із описаних у кримінальному законі способів (ч. 1 ст. 171 КК України); 2) вплив на журналіста з метою перешкодження виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2 ст. 171 України); 3) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 ст. 171 України). Наголошено на тому, що об'єктивна сторона досліджуваного кримінального проступку полягає в суспільно небезпечних діяннях (діях або бездіяльності), якими обмежується можливість або взагалі унеможлиблюється виконання журналістами своїх професійних обов'язків.

Досліджено три основні способи кримінально протиправного перешкодження діяльності журналіста, описані в ч. 1 ст. 171 КК України: 1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю; 2) незаконна відмова у доступі журналіста до інформації; 3) незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень. Підкреслюється, що чинний кримінальний закон закріплює широкий перелік діянь, які можуть вважатися перешкодженням, урахувавши формулювання «будь-яке інше умисне перешкодження». Це уможлиблює охоплення різних практичних ситуацій, у яких журналістам створюються перепони у виконанні професійних обов'язків.

У статті окремо аналізуються нормативні визначення, що регулюють вилучення майна та особливості відмови у доступі до інформації, а також наведено приклади судової практики, що ілюструють незаконне вилучення матеріалів та інші обмеження щодо професійної діяльності журналістів.

Окрема увага приділена тлумаченню понять, пов'язаних із заборонаю на висвітлення певних тем або критики суб'єктів владних повноважень; також описані ситуації, де такі заборони можуть виявлятися у формі державної цензури чи інших протиправних впливів. Автор обґрунтовує необхідність оптимізації норм закону та виключення зайвих повторень, таких як вживання терміна «незаконний», щоб уникнути тавтології та покращити орієнтири для правозастосування.

У висновках наголошено на важливості удосконалення практики застосування кримінального закону та на можливих напрямках такого вдосконалення задля забезпечення захисту прав журналістів і свободи слова в Україні.

Ключові слова: журналіст, перешкодження, законна професійна діяльність, протиправне діяння, об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, спосіб вчинення кримінального правопорушення, кримінальні відповідальність.

Isayenko Ye.G. Timely issues of the objective side of obstructing the legitimate professional activity of journalists.

The article examines some elements of the objective side of the composition of the criminal offense provided for in Part 1 of Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, which describes the obstruction of the

legitimate professional activity of journalists. Three forms of obstruction of journalistic activity were considered: 1) intentional obstruction of the legitimate professional activity of journalists, including in one of the ways described in the criminal law (Part 1 of Article 171 of the Criminal Code of Ukraine); 2) influencing a journalist to prevent him from fulfilling his professional duties (part 2 of Article 171 of Ukraine); 3) persecution of a journalist in connection with his legitimate professional activity (Part 2 of Article 171 of Ukraine). It is emphasized that the objective side of the investigated criminal offense consists of socially dangerous actions (actions or inactions), which limit the possibility or even make it impossible for journalists to fulfill their professional duties.

Three main methods of criminally unlawful obstruction of a journalist's activity, which is prescribed in Part 1 of Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, are considered: 1) illegal seizure of materials and technical means collected, processed, and prepared by a journalist, which the journalist uses in connection with his professional activity; 2) illegal denial of journalist's access to information; 3) illegal prohibition of coverage of certain topics, showing of certain persons, criticism of the subject of authority. It is emphasized that the current criminal law enshrines a wide list of actions that can be considered obstruction, taking into account the wording "any other intentional obstruction." This makes it possible to cover various practical situations in which obstacles are created for journalists in the performance of their professional duties.

The article separately analyzes the normative definitions governing the confiscation of property and the specifics of denial of access to information, as well as examples of judicial practice illustrating the illegal seizure of materials and other restrictions on the professional activities of journalists.

Special attention is paid to the interpretation of concepts related to the ban on coverage of certain topics or criticism of subjects of authority; situations, where such prohibitions may manifest themselves in the form of state censorship or other illegal influences, are also described. The author substantiates the need to optimize the norms of the law and exclude unnecessary repetitions, such as the use of the term "illegal", in order to avoid tautology and improve guidelines for law enforcement.

The conclusions emphasize the importance of improving the practice of applying criminal law and the possible directions of such improvement in order to ensure the protection of journalists' rights and freedom of speech in Ukraine.

Key words: journalist, obstruction, legal professional activity, illegal act, objective side of the composition of a criminal offense, method of criminal offense commission, criminal liability.

Постановка проблеми. Для кваліфікації будь-якого злочину чи кримінального проступку важливе значення має об'єктивна сторона цих деліктів. За відсутності єдиного законодавчого визначення та з огляду на велику кількість авторських дефініцій об'єктивної сторони наведу універсальне поняття цієї ознаки, запропоноване представниками харківської школи кримінального права. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його зовнішня сторона (зовнішнє вираження), що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [1, с. 111]. Це усталена, апробована теорією та практикою дефініція, яка виступає умовною відправною ланкою для інших авторських підходів до визначення цієї ознаки.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення виступає діяння у виді дії або бездіяльності. Жодне протиправне посягання, зокрема й передбачене ст. 171 КК України, не може бути реалізоване без вчинення діяння, тобто без певного акту суспільно небезпечної поведінки людини. Діяння або прямо вказується в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу, або логічно випливає з її змісту, що робить його обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину. У нашому випадку три види діяння, які утворюють в широкому сенсі перешкоджання законній діяльності журналіста, безпосередньо описані в кримінально-правовій нормі.

Стан опрацювання проблематики. Окремі питання визначення підстав кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а також пошук шляхів їх розв'язання розглядалися у наукових роботах Я.С. Безпалої, А.А. Вознюка, Ю.В. Гродецького, К.П. Задой, С.Я. Лихової, Р.О. Мовчана, В.І. Павликівського, Є.В. Пилипенка, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, О.О. Семенюка, Ю.В. Сподарик та ін. Попри значні досягнення вчених у розробленні зазначеної проблематики, чимало дискусійних питань у цьому напрямі криміналь-

но-правового регулювання, зокрема в частині правильного встановлення ознак протиправного діяння, залишаються досі невирішеними. Це негативно позначається на ефективності протидії кримінальним правопорушенням проти журналістів.

Метою цієї статті є встановлення юридичних ознак протиправного діяння в складі кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, за результатами звернення до наукових напрацювань та правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Примітно, що до ухвалення в 2016 р. чинної редакції ст. 171 КК України текст цієї заборони мав лаконічний, нерозгорнутий вигляд. Так, відповідно до ч. 1 цієї заборони злочинном визнавалось умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, тобто без конкретизації можливих способів такого перешкоджання. А відповідно до ч. 2 ст. 171 КК України злочинном визнавалось переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою. Тобто тут законодавець одночасно описав (фактично «змішав») альтернативну форму протиправного діяння та дві кваліфікуючі ознаки, які в чинній редакції ст. 171 КК України винесені в окрему третю частину.

Натомість чинний підхід до кримінально-правової регламентації перешкоджання законній діяльності журналістів є більш деталізованим і досконалим; він пропонує правозастосувачу значно більше орієнтирів для точної кримінально-правової оцінки різних форм посягань на діяльність журналістів.

До слова, як пише Ю. В. Сподарик, спроби змістовного «оновлення» ст. 171 КК України робилися неодноразово, зокрема і депутатами – професійними журналістами. На недосконалість лаконічного формулювання диспозицій цієї норми в попередній редакції неодноразово зверталася увага представниками правоохоронних органів, у зв'язку з чим свого часу було запропоновано декілька законопроектів із реформування сфери кримінально-правового гарантування свободи слова та діяльності журналістів [2, с. 93–94.].

Уважне ознайомлення зі змістом диспозицій ч. 1 і ч. 2 ст. 171 КК України демонструє змістовну складність описаних у них форм протиправної поведінки. Об'єктивна сторона досліджуваного кримінального проступку полягає у суспільно небезпечних діяннях (діях або бездіяльності), якими обмежується можливість або взагалі створюється неможливість виконання журналістами своїх професійних обов'язків. Відповідно, формами вчинення цього кримінально-правового делікта визнаються три:

- 1) умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, у т.ч. в один із описаних у кримінальному законі способів (ч. 1 ст. 171 КК України);
- 2) вплив на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2 ст. 171 України);
- 3) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 ст. 171 України) [3, с. 283-284].

Як видається, кожне із зазначених діянь за своєю суттю полягає в перешкоджанні законній професійній діяльності журналіста, і вони відрізняються вони один від одного способами, розмежувати які в окремих випадках складно. Зазначене слід врахувати під час удосконалення досліджуваної кримінально-правової заборони. Йдеться зокрема про необхідність узгодження різних форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України.

Водночас у цій науковій статті я докладно проаналізую саме першу форму протиправної поведінки, описану в ч. 1 ст. 171 КК України.

Якщо узагальнено, то перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності утворює діяння, яке неправомірно ускладнює або унеможливує здійснення такої діяльності. Відповідно, вітчизняний законодавець у тексті ч. 1 ст. 171 КК України закріпив деякі спеціальні способи такого «професійного» перешкоджання: 1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю; 2) незаконна відмова у доступі журналіста до інформації; 3) незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень; 4) будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Наголошую на тому, що наведені види протиправної поведінки утворюють саме способи перешкоджання журналістській діяльності, а не окремі, альтернативні форми реалізації протиправної поведінки в межах основного складу кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України.

Одразу потрібно зауважити, що перелік можливих способів перешкоджання законній діяльності журналістів є відкритим, адже в ч. 1 ст. 171 КК України використано зворот «а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності». Із таким підходом «відкритого переліку» варто погодитись, адже на практиці можуть бути абсолютно різні способи перешкоджання журналістській діяльності.

Також окремо хотілося б висловити зауваження наступного змісту. Уявляється, що поняття «незаконне», використане законодавцем у ч. 1 ст. 171 КК України, та яке характеризує вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, відмову у доступі журналіста до інформації, заборону висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, є зайвим та потребує виключення. Причиною цього є нормативний зворот «а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності», використаний після описання зазначених вище незаконних дій. Тобто узагальнювальне поняття «будь-яке інше умисне перешкоджання» уже й так указує на незаконний характер різних способів перешкоджання. Іншими словами, тут простежується непотрібна тавтологія на кшталт: «незаконне умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності». Насправді умисне перешкоджання законній діяльності уже і так априорі є актом незаконної поведінки.

Відповідно, з метою оптимізації тексту і змісту кримінального закону в ч. 1 ст. 171 КК України, а також із метою удосконалення практики правозастосування, використане тричі поняття «незаконний» доцільно виключити з тексту цієї заборони.

Далі проаналізуємо конкретні описані в досліджуваній забороні форми перешкоджання діяльності журналістів.

Згадане у ч. 1 ст. 171 КК України перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, як комплексне кримінально-правове поняття, науковці тлумачать таким чином: це діяння (дія або бездіяльність), яка полягає у протиправному створенні перешкод (перепон) у реалізації права особи на здійснення діяльності, пов'язаної зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет [4, с. 134].

У ч. 1 ст. 171 КК України законодавець спеціально виокремив чотири форми перешкоджання журналістській діяльності: 1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю; 2) незаконна відмова у доступі журналіста до інформації; 3) незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень; 4) будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Отже, перелік форм перешкоджання не є вичерпним – натомість закріплено законодавчі орієнтири, які конкретизують діяння у вигляді трьох спеціально визначених форм умисного перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Я вважаю, що законодавець тут розкрив найбільш поширені на практиці *способи* (а не форми) перешкоджання журналістській діяльності.

Насправді потенційних проявів перешкоджання може бути набагато більше, про що свідчать фактичні обставини посягань, описані у непоодиноких вироках судів, ухвалених за ст. 171 КК України.

Слушним видається наукове тлумачення поняття перешкоджання діяльності як ознаки, що об'єднує відповідні склади кримінальних правопорушень: ідеться про створення перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на певну діяльність, не заборонену законом, тобто дію або бездіяльність (фізичну або інтелектуальну), спрямовану на недопущення, припинення або ускладнення такої діяльності. Своєю чергою, перешкоджання виступає різновидом втручання в діяльність потерпілої особи [4, с. 51].

Далі критично проаналізую визначені законодавцем способи перешкоджання журналістській діяльності.

1. Незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю.

Цей спосіб означає вилучення у будь-який спосіб вказаних предметів проти волі журналіста та за відсутності правових підстав для такого вилучення. Зокрема підставами для вилучення у журналіста матеріалів чи технічних пристроїв можуть бути застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні або виконання судового рішення в цивільній справі [5, с. 534-535].

Потрібно наголосити саме на незаконному характері вилучення певних матеріалів та засобів, які утворюють предмет складу перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Зокрема Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України від 27 серпня 2010 року № 51/401/649/471/23/125 встановлює єдині правила вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів, цінностей та іншого майна на стадії дізнання, досудового слідства і судового розгляду, а також порядок виконання рішень органів досудового слідства, дізнання і суду щодо речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна [6]. Тобто йдеться про вилучення певних видів речей (доказів, цінностей, іншого майна) у кримінальних провадженнях.

Офіційного визначення кримінально протиправного вилучення кримінальний закон не пропонує. Певні орієнтири містяться в окремих нормах українського законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК України, тимчасовим вилученням майна є *фактичне* позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом [7]. Тобто тут ідеться саме про фактичне, а не юридичне, позбавлення особи можливості здійснювати будь-які юридично значущі дії щодо вилученого майна.

Свою чергою, Закон України від 17 травня 2012 р. «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» вилучення майна визнає як позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Натомість примусове відчуження майна – це позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, яке перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [8]. Тобто вилучення майна не передбачає позбавлення права власності, що є важливим для цілей нашого аналізу.

Водночас наведені вище нормативні визначення вилучення майна для різних цілей правового регулювання не можна застосовувати для офіційного тлумачення ознаки незаконного вилучення в складі кримінального проступку, описаного в ч. 1 ст. 171 КК України, адже застосування закону за аналогією заборонено. Ці дефініції дозволяють краще розтлумачити особливості юридичного змісту такого вилучення матеріалів і технічних засобів журналіста.

Таким чином, незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, – це фактичне і протиправне позбавлення потерпілого, у володінні якого перебувають зазначені матеріали і засоби, можливості вільно володіти, користуватися та розпоряджатися ними.

Тут окремо потрібно наголосити на важливому змістовному зв'язку між способом перешкоджання, а саме – незаконне вилучення, та власне предметом посягання: 1) матеріали, які були зібрані, опрацьовані, підготовлені журналістом; та 2) технічні засоби, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю. Таким чином, законодавець приділив увагу конкретизації ознак предмета посягання, вчинюваного способом незаконного вилучення відповідних матеріалів і технічних засобів.

Очевидно, що, наприклад, якщо певні матеріали (оригінали або копії документів, нотатки, рукописи) не були ще зібрані, а журналіст тільки-но отримав до них доступ і ознайомлювався з їх змістом, то говорити про закінчений склад незаконного вилучення таких матеріалів як спосіб перешкоджання здійсненню журналістом своєї професійної діяльності не можна. Тут, видається, можливий лише замах на вилучення відповідних матеріалів.

На практиці навіть мають місце випадки одночасного вилучення зібраних журналістом матеріалів та використовуваних ним технічних засобів. Наприклад, вилучається диктофон або мобільний телефон із зібраними журналістом аудіозаписами, або відеокамера з диском, на які записані певні відеоматеріали.

Так, вироком Камінь-Каширського районного суду Волинської області було встановлено, що ОСОБА_4, усвідомлюючи значення та суспільно небезпечний характер своїх дій та керуючи ними, діючи умисно з особистих мотивів та з метою перешкодження законній професійній діяльності двох журналістів ТОВ «ТРК «Студія 1+1», діючи за попередньою змовою групою осіб з ОСОБА_5, будучи достовірно обізнаним про те, що потерпілі є саме журналістами ТОВ «ТРК «Студія 1+1», підійшов до потерпілого ОСОБА_9, який тримав у руках відеокамеру марки «Panasonic AJ-PX 270» з логотипом ТОВ «ТРК «Студія 1+1» та з використанням якої ОСОБА_9 здійснював збір відеоматеріалів і користувався у зв'язку зі своєю професійною діяльністю. Реалізуючи спільний умисел, спрямований на протиправне вилучення відеокамери в журналіста, ОСОБА_4 схопив своїми руками журналіста за ліву руку та відтягував її в бік і спільно з ОСОБА_5, який в цей момент схопив руками вказану відеокамеру, застосувавши силу, вирвав її з рук ОСОБА_9 та протиправно вилучив.

Місцевий суд дійшов висновку про те, що обвинувачені вчинили кримінальний проступок, передбачений ч. 1 ст. 171 КК України, оскільки за попередньою змовою групою осіб незаконно вилучили зібрані журналістом матеріали та технічні засоби, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю [9].

Як бачимо, вчинений проступок характеризувався тут складним діянням: одночасне вилучення журналістських матеріалів (на цифровому носії) та технічного засобу (відеокамери), на якому ці матеріали зберігались.

2. Незаконна відмова у доступі журналіста до інформації.

Цей спосіб реалізації протиправної поведінки полягає у протиправній відмові розпорядника інформації надати журналістові публічну, тобто не обмежену в доступі, інформацію, яка перебуває в його володінні.

Відмову можна охарактеризувати як складний прояв інтелектуально-вольової поведінки, яку уособлює переважно дія у вигляді висловлення у будь-якій формі (усно, письмово, жестами, через месенджери) заперечення журналісту можливості отримати доступ до певної інформації. При цьому протиправна відмова умовно має дві складові: 1) інтелектуальна дія – у формі повідомлення журналісту про неможливість доступу до інформації; 2) протиправна бездіяльність – фактичне ненадання потерпілому затребуваної ним інформації.

Прикладами незаконної відмови у складі ст. 171 КК України можуть бути зокрема такі:

1) відмова без обґрунтування її причини – якщо, наприклад, орган влади або інша установа відмовляє у доступі до інформації, не надаючи чіткого пояснення причин відмови. Наприклад, орган місцевої влади відмовляє у доступі до інформації про витрати з бюджету без належного обґрунтування;

2) приховування публічної інформації – журналісту можуть незаконно відмовити у доступі до інформації, яка за законом повинна бути відкритою. Наприклад, відмова надати фінансові звіти державних підприємств, витяги з рішень органів влади або документи про результати тендерних закупівель, на підставі «небажаності», «чутливості» розголошення таких документів, буде незаконною;

3) відмова з посиланням на інтереси національної безпеки, без офіційної конкретизації. Якщо, наприклад, орган влади або державний службовець відмовляють журналісту в доступі до інформації з міркувань національної безпеки, однак не можуть конкретно і з посиланням на норми закону пояснити, яким чином розголошення цієї інформації загрожує безпеці держави, то відмова вважатиметься незаконною.

Ст. 5 Закону України «Про інформацію» гарантує кожній особі (і не лише журналісту) право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Водночас реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [10].

А безпосередньо питанням доступу до інформації присвячені ст.ст. 20 та 21 згаданого Закону. Зокрема у своїй професійній діяльності журналіст повинен усвідомлювати особливий правовий режим інформації з обмеженим доступом (до якої віднесено конфіденційну, таємну та службову інформацію) і не порушувати такий режим. Таким чином, потрібно розуміти, що в деяких випадках відмова у доступі журналіста до інформації може бути законною.

Також тут потрібно згадати про норми Закону України від 13 січня 2011 р. «Про доступ до публічної інформації», який визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Зокрема ст. 19 цього Закону регламентує порядок оформлення запитів на отримання публічної інформації, а ст. 22 – законні підстави для відмови в задоволенні запиту на інформацію [11].

Важливо також зазначити про те, що незаконна відмова у доступі журналіста до інформації характеризує, на відміну від незаконного вилучення певних матеріалів і технічних засобів, формальний склад кримінального проступку за ч. 1 ст. 171 КК України. Адже в цьому разі реальні суспільно небезпечні наслідки не настають.

3. Незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень.

Під такою забороною в науковому коментарі до КК України пропонується розуміти усну, письмову або жестами вказівку відповідного змісту з боку власника або керівника ЗМІ, працівником якого є потерпілий, чи іншої особи, якій він має підпорядковуватись в силу правил внутрішнього трудового розпорядку, віддану за відсутності підстав, передбачених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом [5, с. 535].

Уявляється, що обмежувати коло осіб, які висловлюють журналісту відповідну заборону, лише його роботодавцем або представником роботодавця буде неправильно. Адже не можна виключати ситуації, коли таку заборону, підкріплену погрозами (за змістом відмінних від тих, що описані в ст. 345-1 КК України), було висловлено іншими особами, зокрема впливовими публічними особами, бізнесменами, службовцями, і при цьому журналіст, побоюючись відповідних наслідків, дослухався заборони і, відповідно, не висвітлив певні теми, не показав певних осіб в ефірі або відмовився від критичних висловлювань на адресу якогось чиновника.

Очевидно, що згадана вище заборона матиме законний характер у разі, якщо журналісту відмовляють у доступі до інформації з обмеженим доступом, як про це зазначено в ст. 21 Закону «Про інформацію» [10].

На практиці заборона на висвітлення певних тем у ЗМІ може, наприклад, полягати в тому, що влада незаконно обмежує медіа у висвітленні соціально важливих або чутливих тем, таких як корупція у вищих ешелонах влади, екологічні проблеми або конфлікти, що торкаються інтересів впливових осіб. Наприклад, заборона на публікації розслідувань щодо корупційних зловживань державних службовців.

Також деякі державні або приватні інституції можуть вимагати від медіа не показувати або згадувати певних політичних опонентів, критиків влади або громадських діячів. Наприклад, телеканали отримують вказівки не демонструвати інтерв'ю або виступи критиків (опонентів), які виступають проти політичного курсу чинної влади.

Що ж до заборони на критику суб'єктів владних повноважень, то тут потрібно зауважити про те, що уряди або державні органи можуть незаконно забороняти громадянам, журналістам або активістам критикувати їхні рішення чи дії. Це може проявлятися в забороні на публікацію матеріалів, які розкривають неефективність державної політики, або в переслідуванні тих, хто висловлює негативну думку щодо влади через статті, публічні виступи чи дописи в соцмережах.

Наведу показову ситуацію з практики. У листопаді 2017 р. охоронці колишнього політика та бізнесмена перешкодили журналістам програми «Схеми», які проводили власне журналістське розслідування біля ВІП-терміналу аеропорту «Київ». За словами журналістів, до них застосовували фізичний вплив, блокували зйомку і забирали обладнання, намагаючись завадити знімальній групі фіксувати приліт колишнього політика та бізнесмена. Журналіст зазначив, що били ліктями, штовхали, робили підніжки, у оператора двічі вибили камеру з рук. Авто з реєстратором заблокували аби завадити зняти приліт літака і вихід колишнього політика та бізнесмена з терміналу» [12]. Тобто тут відбулось відверте порушення свободи преси, оскільки журналістам перешкождали виконувати свої професійні обов'язки.

Варто додати, що в описаній ситуації одночасно мало місце розглянута вище заборона висвітлення теми подорожей колишнього політика та бізнесмена, його показу та, ймовірно, критики його як суб'єкта владних повноважень (народного депутата та керівника політичної партії), а також інші способи перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності, переважно протиправного фізичного характеру.

Як зауважує з цього приводу Ю.В. Сподарик, незаконна заборона критики суб'єктів владних повноважень, висвітлення конкретних тем, демонстрації певних осіб є відвертим проявом державної цензури, що актуалізує вивчення кримінально-протиправного змісту такої поведінки. Незаконна заборона критики суб'єктів владних повноважень, висвітлення конкретних тем, демонстрації певних осіб може вчинятися зокрема редакторами ЗМІ, іншими службовими (посадовими) особами, які мають повноваження давати вказівки журналісту або обіймають посаду, авторитетність якої дає змогу здійснювати вплив на рішення журналіста. Більш проблемним, вважає авторка, є питання щодо того, що саме відбувається «всередині» ЗМІ, зокрема, чи вчиняє власник або головний редактор такого ЗМІ розглядуване кримінальне правопорушення, коли забороняє своїм підлеглим-журналістам висвітлювати конкретні теми? Адже зазвичай саме головний редактор має привілейовану можливість щодо вирішення питання про висвітлення конкретних тем. І навпаки, редакційну незалежність потрібно відмежовувати від «вказівок» власників/редакторів ЗМІ журналістам щодо меж здійснення ними своєї професійної діяльності [2, с. 97-98].

4. Будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності.

Нарешті, інші можливі на практиці прояви перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності можуть полягати зокрема у протиправній відмові надати доступ до районів стихійного лиха, катастроф, місць аварій або масових заворушень, у вчиненні різних за своїм характером дій, що унеможливають початок або продовження здійснення журналістом своєї професійної діяльності, інші протиправні дії. Серед великої кількості можливих на практиці прикладів перешкоджання журналістській діяльності, окрім безпосередньо перерахованих у кримінальному законі, Я.С. Безпала називає такі: незаконне вилучення тиражу друкованої продукції, зняття передачі з ефіру, недопущення журналіста до участі у прес-конференції, необґрунтована відмова від надання відповідної інформації, безпідставна відмова журналісту в акредитації, позбавлення журналіста чи засіб масової інформації можливості скористатися переважним правом на одержання інформації, необґрунтована відмова у задоволенні запиту щодо доступу до офіційних документів або наданні письмової чи усної інформації, умисне приховування інформації тощо [13, с. 78].

Своєю чергою, І.О. Зінченко пише, що перешкоджання може полягати у штучному створенні різних перепон, обмежень, заборон щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації окремим журналістом (журналістами) чи засобом масової інформації, який він (вони) представляють. Це може проявлятися, наприклад, у знятті передачі з ефіру, в необґрунтованій відмові від надання відповідної інформації, безпідставній відмові журналісту в акредитації тощо. До того ж, перешкоджання взагалі може бути не пов'язане з насильницькими діями [14, с. 135].

Висновки. Проведене у попередніх рядках наукове дослідження спонукає узагальнити декілька висновків.

1. За результатами авторського аналізу висловлено позицію, що об'єктивна сторона кримінального проступку, передбаченого ст. 171 КК України, полягає у суспільно небезпечних діяннях (діях або бездіяльності), якими обмежується можливість або взагалі унеможливується виконання журналістами своїх професійних обов'язків. Формами вчинення кримінально-правового делікта визнано три діяння: 1) умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, у т.ч. в один із описаних у кримінальному законі способів (ч. 1 ст. 171 КК України); 2) вплив на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2 ст. 171 України); 3) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 ст. 171 України). Як видається, кожне із зазначених діянь за своєю суттю полягає в перешкоджанні законній професійній діяльності журналіста і відрізняються вони один від одного способами, розмежувати які в певних випадках складно. Зазначене слід врахувати під час удосконалення досліджуваної кримінально-правової заборони. Йдеться зокрема про необхідність уніфікації та узгодження різних форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України.

Одночасно зауважено, що в тексті ч. 1 ст. 171 КК України передбачено декілька окремих способів перешкоджання законній діяльності журналістів: 1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю; 2) незаконна відмова у доступі журналіста

до інформації; 3) незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень. Перелік можливих способів є відкритим, оскільки законодавцем використано конструкцію «а так само будь-яке інше умисне перешкоджання».

2. Аргументовано позицію про те, що поняття «незаконне», використане законодавцем у ч. 1 ст. 171 КК України та таке, що характеризує вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, відмову у доступі журналіста до інформації, заборону висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, є зайвим та потребує виключення. Із метою оптимізації тексту і змісту кримінального закону в ч. 1 ст. 171 КК України, а також із метою удосконалення практики правозастосування, використане тричі поняття «незаконний» запропоновано виключити з тексту диспозиції заборони.

3. Із урахуванням положень ст. 24 Закону України «Про доступ до публічної інформації», яка описує перелік підстав для юридичної відповідальності за порушення законодавства про доступ до публічної інформації, зауважено про те, що відповідальність за ч. 1 ст. 171 КК України у разі порушення згаданої статті Закону наставатиме лише в тому разі, якщо мала місце саме незаконна, а отже, усвідомлена і цілеспрямована відмова у доступі журналіста до інформації саме як окремий спосіб перешкоджання його діяльності. Наголошено на тому, що суб'єкт владних повноважень не просто відмовляє в доступі до інформації, тим самим порушуючи норми спеціального Закону, а значно більше – через таку відмову він тим самим умисно перешкоджає законній і професійній діяльності журналіста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.
2. Сподарик Ю.В. Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні: дис. ... наук. ступ. д-ра філософ.: 081 «Право». Львів, 2022. 246 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: видавництво «Елтон-2», 2012. 780 с.
4. Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Северодонецьк, 2018. 228 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
6. Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції): наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України від 27 серп. 2010 р. № 51/401/649/471/23/125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051900-10#Text>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
8. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.
9. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 26 березня 2024 р. Справа № 157/882/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117946903> (дата звернення: 18.11.2024 р.).
10. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
11. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
12. Охоронці Медведчука скоїли напад на знімальну групу програми «Схеми» біля аеропорту в «Жулянах» – журналіст. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes/28840852.html> (дата звернення: 19.11.2024).

13. Безпала Я.С. Кримінальна відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ., 2014. 211 с.
14. Зінченко І.О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 320 с.